

Ako se saka da se dopre do drevnite po~etoci na bitolskata kni`nina, tie imaat dlaboki istoriski koreni koi se protegaat nekade vo vremeto na pojavata na slovenskata pismenost, Klimentoviot univerzitet i site onie koi podocna pominale niz nego. [tom do{le na ovie prostori Slovenite, brzo uvidele deka mo`at da se spasat od odnarođuvawe samo so steknuvawe na sopstvena pismenost. Paralelno so {ireweto na hristijanstvoto, se rodila i razvivala slovenskata kni`evnost. Prvite dela na slovenski jazik, glavno, se prevodi {to gi napravile solunskite sveti bra}a Kiril i Metodij i nivnite u~enici za crkovni potrebi, odnoso, preku niv se {irelo hristijanstvoto. Prvite originalni kni`evni dela se napi{ani od nivnite u~enici, od koi Kliment Ohridski e najpoznatit avtor. Faktot {to negoviot crkovno-prosvetiteliski anga`man stignuval i do ovie dene{ni bitolski prostori, ni dava pravo da zboruvame deka tie duhovni tekovi dopirale i dovdeka. Nekoi belezi, vo prv red jazi~nite osobenosti kaj podocne{nite rakesisni spomenici koi poteknuvaat od bitolskiot kraj, ja potvrđuvaat ovaa konstatacija.

Od prvite literaturni vidovi napi{ani na staroslovenski jazik se: hagiografiite, `itijata, biografiite, apokrifite, srednovekovnite romani i raskazi, pou~ni i pofalni slova i sli~no. Obi~no se toa prozni dela. Poezijata e relativno pomalku razviena vo ovoj period, no sepak ja ima: molitvi, himni, psalmi i drugi crkovni pesni.

Pokonkretna involviranost na bitolskoto rakesisno nasledstvo vo spomenatite procesi mo`eme da sledime vo manastirskite srednovekovni kni`evni centri, kakvi gi imalo pove}e vo ovie kraif{ta. Vremenski, tie poteknuvaat od XI vek pa navamu, {to ne zna~i deka gi nemalo i pred toa. Vo osnova site tie gi nosat jazi~nite belezi na Ohridskata kni`evna {kola. Mnogu monasi-eklezjarsi, sve{tenici, igumeni i drugi crkovni velokodostojnici se zanimale i so tvore~ka dejnost. Prespansko-bitolskiot region, osobeno od krajot na

X vek, za vreme na Samuilovoto carstvo, no i potoa, bil zna~ajna raskrsnica preku koja se {irele i razni kni`evni i duhovni tendencii, naj~esto od Sveta Gora, kako i od drugi mesta. Tematskite preokupacii bile razli~ni: od osnovnite potrebi za vr{ewe na crkovni bogoslu`bi i propovedi, do poseriozni preokupacii od oblata na istorijata, filozofijata, etikata, pravno-kni`evnata problematika, narodniot bit i sl. Karakteristi~ni za ova podra~je se i liturguskite tekstovi vo koi ima supstrati od religijata. no i svetovnata kni`evnost. Od liturguskite knigi, najmnogu sretnuvame: kanonici, triodi, minei, oktoisi, trebnici i dr. Se znae deka, posebno za vreme na vizantiskoto vladeewe so ovie prostori (

XII

-

XIII

vek), potoa vo periodot na srpskata dr`ava i Du{anovoto carstvo (

XIV

vek), vo Bitola i Bitolsko imalo mnogu bogata kni`evna dejnost. Pogolem zastoj ima za vreme na Otomanskoto vladeewe (

XV

-

XX

vek), koga mnogu crkvi i manastiri se pretvoreni vo islamski verski objekti, taka {to nemalo mo`nost da se razviva nekoja po{iroka kni`evna dejnost.

No, imalo ne{to potrajno vo na{eto vekovno opstojuvawe, zapretano vo vremenskite plastovi na nezaboravot, koe so seta svoja dramati~nost, sepak ostanalo da svedo~i za edna bogata kni`nina {to se sozdavala na bitolskite prostori. Toa {to mnogu od toa vredno literaturno nasledstvo e nasilno odneseno vo drugi zemji, samo ja potvrduva negovata golema vrednost. Ovde }e se zadr`ime samo na eden del od biserite na ~ove~kiot duh koi {to gi sozdal na{iot ~ovek. Tie se pi{uvani, ~uvani i svedo~at za edno vreme, nezavisno kade se nao|aat sega i koj gi napi{al. So mnogu od niv e vrzano i imeto na Bitola.

BITOLSKA PLO^A. Najstari tragi od slovenskata pismenost vo na{iot grad nao|ame vo Bitolskata plo~a. Za razlika od drugite {to }e gi prezentirame, ovoj spomenik e pi{uvan na mermerna plo~a, otkriena vo 1956 godinai na @itni Pazar pri izgradba na stanbeni objekti, vo ostatecite na nekoga{nata Sungur ^au{-beg Xamija (Stara Xamija). Se smeta deka poteknuva od krajot na X vek ili po~etokot na XI vek. Spored profesor Vladimir Mo{in, Bitolskata plo~a datira od 1017 godina. Kako epigrafski pametnik toj mnogu zboruva za ovde{niot jazik pred blizu iljada godini, kako del od staroslovenskiot jazik {to se govorel i pi{uval vo toa vreme. Napi{an e na ubavo ustavno pismo od epigrafski tip, so paleografski belezi na bukвите, mnogu sli~ni so onie od Samuilovata plo~a. Tie karakteristiki, istovremeno se mnogu bliski so poznatite slovenski rakopisi, kako {to se: Suprasalskiot zbornik, Hilendarskite listovi, Slavinata kniga, Eninskiot apostol i dr. Denes se ~uva vo Muzejot vo Bitola.

Treba da se istakne deka svoevremeno Bitolskata plo~a predizvika dosta golem interes vo nau~nite krugovi. Ovoj spomenik so kirilsko pismo, vsu{nost e mermeren blok koj slu`el kako skalilo vo Stara Xamija, koja, pak, prethodno bila hristijanski hram, odnosno crkva. Prvobitnata namena na ova plo~a bila da slu`i kako spomen-obele`je, povrzano so obnovuvaweto na bitolskata tvrdina od strana na carot Jovan Vladislav.

BITOLSKI LISTOVI. Rakopisot e pronajden vo Bitola i zatoa go nosi ova ime. Vsu{nost toa e fragment od oktoih, na dva pergamentni listovi, za koi denes ne se znae kade se nao|aat. Negovoto arhai~no pismo e sli~no na ona od Dobromirovoto evangelie (XIII vek). Prototipot bil glagolski makedonski rakopis. Ovoj pismen spomenik (210´45mm) e eden od najstarite vo srednovkovното rakopisno nasledstvo. Pismoto mu e ustavno i e mnogu uredno i

pedantno napi{ano. Se smeta deka Bitolskite listovi poteknuvaat od krajot na
XI
ili
XII
vek.

BITOLSKI (KI^EVSKI) TRIOD. Spored zapisite {to stojat na nego, rakopisot go pi{uval Georgi Gramatik od s.Vapa-Debarsko vo s.S' Ip-Ki~evsko. Pi{uvan e na pergament vo vtorata polovina na XII vek, so ustavno pismo, na 101l. (275´195mm). Tekstot e kirilski so toa {to na 56 mesta se vmetnuvani celi izrazi so glagolsko pismo. Tuka, zaedno so tripesnecite na vizantiskite himnografi stojat i originalnite tripesneci na Konstantin Preslavski. Intresno e i toa {to na pove}e mesta ima ekfonetski znaci. Site ovie i drugite pismeni tragi zboruvaat deka gi nosi jazi~nite osobenosti na Ohridskata kni`evna {kola. Bitolskiot triod se nao|a vo rakopisniot oddel na Bugarskata akademija na naukite vo Sofija, pod br.38. Ona {to e posebno zna~ajno za triodnite tekstovi e faktot vo niv da se otkrivaat i originalni stihovi od na{ite poznati srednovekovni tvorci (Kliment Ohridski, Naum Ohridski i dr.). Toa se najsigurnite svedoci deka i na ovie bitolski prostori mnogu dolgo se zadr`ale kirilometodievskata glagolska tradicija. Vo mnogu od niv sretnuvame i glagolsko i kirilsko pismo. Iako kirilicata s# pove}e se koristela, glagolicata i natamu se praktikuvala, posle nekolku vekovi po Klimenta, na na{ive tereni.

POSEN CVETEN TRIOD. Toa e u{te eden vreden srednovekoven rakopis od Bitola. Se vbroyuva vo onie pi{uvani tvorbi na srednovekovieto koi & pripa|ale na Ohridskata kni`evna {kola. Pi{uvan na ubav sreden ustav vo koj se prisutni stari formi vo grafijata, so odredeni ostatoci na ekfonetska notacija. Poseduva izrazita arhai~na leksika. Poteknuva od prvata tretina na XIII vek. Se nao|a vo Arhivot na HAZU vo Zagreb, pod sign.Ivd 107. Sodr`i 196l.(190´267mm).

BOLOWSKI PSALTIR. Iako e pi{uvan vo s.Ravne Ohridsko, slavistite go vbroyuvaat ovoj rakopis vo bitolskoto rakopisno nasledstvo, od pri~ini {to se smeta deka vo Bitola se koristel ovoj psaltir. Poteknuva od prvata polovina na XIII vek (1230-1242 g.). Pametnikot ima 264 pergamentni listovi (270´200mm). Se ~uva vo Avgustinskiot manastir vo Bolowa u{te od po~etokot na XVIII vek.

BITOLSKI IZBOREN OKTOIH. Napi{an e na ubavo ustavno kirilsko pismo, so vmetnuvawe na glagolski bukvi me|u kirilskite. Poteknuva od vtorata polovina na XIII vek. Sodr`i 203 pergamentni listovi (150´220mm). Se nao|a vo Arhivot na HAZU vo Zagreb, so bibliote~na oznaka IIIa

45-46.

Vo Arhivot na HAZU se ~uva u{te eden zna~aen kni`even spomenik koj bil zemen od Bitola. Toa e **Slu`benik**, koj e evidentiran pod broj IIIa 29. Poteknuva od XIV vek, srpska redakcija, pi{uvan na 11 pergamentni listovi.

POSEN TRIOD OD BITOLA. Poteknuva od prvata polovina na 13 vek. Negovite jazi~ni belezi n# upatuvaat deka & pripa|a na Kratovskata kni`evna {kola. Nekoe vreme se nao|al ovoj posen triod vo Bitola od kade bil odnesen vo Bugarija. Rakopisot e pi{uvan od dvajca pi{uva~i na sitno ustavno pismo. Se znae deka prvot del go napi{al Teodor Gramatik. Denes se nao|a vo Narodnata biblioteka "Ivan Vazov" vo Plovdiv, pod bibliote~na oznaka 57/68. Sodr`i 153 pergamentni listo (300´210mm).

Dolg e spisokot na skapoceni stari rakopisi koi bile odneseni od Bitola i Bitolsko: Slep~enskiot triod i Slep~enskiot apostol se nao|aat vo Sankt Peterburg; ^etvoroevangelieto, Minejot za noemvri, Cvetniot triod, Minejot za mart i april i u{te dvaesetina vredni rakopisi se nao|aat vo univerzitetskata biblioteka vo Belgrad.

Mnogu va`ni starini ima vo Narodnata biblioteka "Sv.Kiril i Metodij" vo Sofija: Psaltir vo koj se spomenuva s.Obednik. Prazni~en minej vo koj se zboruva za s.Srpci, Minejot za mesec septemvri se odnesuva i za s.Capari, ^asoslav od s.Krkliino i dr.

Prakti~no nema golema biblioteka, muzej, arhiv ili sli~no vo pogolemite balkanski i evropski centri, a da nema, vakov cel ili del od nego, star rakopis od ovie kraif{ta.

Samo eden mnogu pomal del vakvi rakopisi se ~uvaat vo na{ata zemja. Vo muzejot vo Bitola se nao|aat: ^etvoroevangelie od vtorata polovina na XIV vek, vo koe ima 58 pergamentni listovi. Potoa, eden Liturgiski zbornik od XVII vek, vo koj ima 173 l. (listovite 96-103 se od XVI vek). Odreden broj stari rakopisi koi se odnesuvaat za Bitola, se ~uvaat i vo Narodnata i univerzitetska biblioteka "Sv.Kliment Ohridski" vo Skopje kako i vo drugi institucii i kaj poedinci.

Od seto ova mo`e da se zaklu~i deka Bitola i nejinata okolina pretstavuvale edno od najzna~ajnite duhovni podra~ja vo koe silno bila razviena srednevekovnata rakopisna dejnost, koja mnogu pozasileno egzistirala od vremeto na epohalnata misija na svetite bra}a Kiril i Metodij, pa se do krajot na XIV vek, koga ovoj prostor potpa}a pod otomanska vlast. Me}utoa, i pokraj te{kite uslovi za razvoj na duhovniot `ivot na ovde{niot ~ovek, vku~uvaj}i go i kni`evnoto tvore{tvo, vo periodot na turskoto ropstvo, toa nikoga{ ne prestanalo da se sozdava. Me}u debelite kameni yidovi i temnite prostorii na hristijanskite hramovi, pod skr`avata svetlina na loenite sve}i i zadu{livo mirizliviot plamen na borinata, se ra}alo i bogatoto bitolsko rakopisno nasledstvo. I taka, skoro desetina vekovi.

Vistinski razvoj na kni`evnoto tvore{tvo na na{i}iot grad, sfateno vo dene{na smisla na umetni~ki zbor, zapo~nuva od polovinata na minatiot vek. Toa e vreme na pojava na romanti~arskite idei vo makedonskata literatura, ispolneto so mnogu burni istoriski nastani za afirmacija na nacionalnata samobitnost i `elba za sozdavawe na sopstvena kultura. Toga{nite pisатели, istovremeno, bile plameni borci i neposredni u~esnici vo nacionalното dvi`ewe, stanuvaj}ui i duhovni voda~i na svojot narod. Bitola, kako eden od najzna~ajnite na{i}i kuturni centri od toa vreme, ne mo`ela da bide zaobikolena od ovie nastani. I pokraj golemite politi~ki i verski propagandi, silno e izrazen streme`ot za otvorawe na makedonski svetovni u~ili}a, sozdavawe na svoj literaturnen jazik, sobirawe i izdavawe na narodno tvore{tvo, zapo~nuva da se sozdava i umetni~ka literatura.

Vo ovoj period ovde deluvaat i mnogumina od najpoznatite toga{ni makedonski prerodbenici, u~ebnikari, sobira~i na narodni umotvorbi, lingvisti i pisатели: Jordan Haxi Konstantinov-Xinot, Dimitar Miladinov, Konstantin Miladinov, Kuzman [apkarev, podocna: Krste Petkov Misirkov, Vojdan ^ernodrinski i drugi. O~ekuvawata vo prvata polovina XX vek da donese podobri uslovi za slobodniot literaturnen zbor ne se ostvarile. Sepak, me}u dvete svetski vojni vo Bitola toj nikoga{ ne zgasnal. Osobeno bile aktivni, i pokraj pre~kite na toga{nite vlasti, literaturnite dru`ini vo Gimnazijata, Trgovskata akademija, Bogoslovijata i dr. Nekade neposredno pred vojnata, tuka po~nale da gi pravat prvite poseriozni literaturni ~ekori poznatite makedonski pisатели: Mite Bogoevski, Radoslav Petkoski, Vlado Maleski, Ivan To~ko, Vasil lqoski i dr.

Najbogat literaturnen `ivot vo Bitola ima po Vtorata svetska vojna koga se formira makedonska dr`ava, makedonski literaturnen jazik i golem broj kulturno-obrazovni institucii, kulturno-umetni~ki dru{tva, literaturni dru`ini, klubovi i drugi formi koi go neguvaa kni`evnoto tvore{tvo. Ova e osobeno razvieno posle 60-te godini na na{i}iov vek. Ottoga{ do denes vo gradot deluvaat brojni formi na op{testveno organizirawe na bitolskite tvorci i qubitelite na literaturniot zbor: Literaturniot klub "Stale Popov", Klubot na pisатели, spisanieto "Ravitok", Tribinata za

оп{testvena misla i literatura pri Domot na kulturata, festivalot Denovi na pesna za deca "Van~o Nikoleski", pove}e literaturni sekcii i dr. Denes, bitolskiot __ Literaturen krug ima vrvni pisatelski imiwa, kako i mladi talentirani avtori, koi permanentno pridonesuvaat za z bogatuvawe na literaturniot `ivot vo gradot i po{iroko vo na{ata zemja. Me|u niv }e spomeneme nekoi, bez pretenzii na seopfatnost i tvore~ka valorizacija: Konstantin Popovski, Lazo Karovski, Vladimir Kostov, Done Panovski, Cane Zdravkovski, Nikola Ko~ovski, Radovan P.Cvetkovski, Pande Manojlov, Jovan Bocevski, Svetozar Tasevski, Qubomir Gruevski, orji Pr~kov, Kire Nedelkovski, Ilija Merkovski, Todor Jov~evski, Zoran Pejkovski i dr.

Stanuva zbor za okolu pedesetina aktivni tvorci ~ij broj postojano raste. Sozdadoa tie eden {irok i raznoviden `anrovski opus, vo koj, so nivna neobi~no za~uduva~ka prepoznatlivost go vnedruvaat makedonskiot zbor, izvi{uvaj}i go do umetni~koto nivo koe mo`e da se meri so literaturni sredini koi {to imaat mnogu podolga kni`evna tradicija od na{ata.